

Mise barona Grose

Aleš Kotva

Úvod

Dne 31. března 1854 byla mezi Spojenými státy americkými a Japonskem podepsána *Japonsko-americká smlouva o míru a přátelství* (podle místa podpisu takéž Kanagawská smlouva), kterou došlo k ukončení po téměř čtvrt tisíciletí trvající japonské izolace. Japonsko se otevřelo světu a umožnilo cizincům využívat přístavy Hakodate a Šimoda. Do roku 1855 uzavřely smlouvu obdobné Kanagawské i Rusko, Velká Británie a Nizozemí. Zájem o uzavření obchodní smlouvy projevovala i Francie, která však až do roku 1858 zůstávala za ostatními velmocemi upozaděna. V důsledku dynamického vnitropolitického vývoje v první polovině 19. století a nedostatku námořních sil na Dálném východě bylo prosazování francouzských zájmů směrem k Japonsku omezeno jen na misionářskou činnost na ostrovech Rjúkjú (dnešní prefektura Okinawa) a několik neúspěšných pokusů o otevření japonských přístavů. Již v roce 1846 se v Nagasaki o prolomení japonské izolace pokusil admirál Jean-Baptiste Cécille, avšak neúspěšně. Se stejným selháním se setkaly i pokusy admirála Tardy de Montravella a kontradmirála Nicolase Guérina v roce 1855. Nezdarem skončila i aktivita francouzského pověřence pro podepsání smlouvy s Japonskem, Alphonse Bourboulona v témže roce. Po roce 1855 Japonsko ustoupilo na příčce francouzských zájmů do pozadí. Veškerá pozornost na Dálném východě byla soustředěna pouze na oblast Číny, kde se v roce 1856 rozhořela druhá opiová válka. Otevřený konflikt mezi Čínou a evropskými mocnostmi ovšem zapůsobil jako hybatel událostí na japonských ostrovech. Americký konzul v Japonsku, Townsend Harris, využil klimatu „hrozby ze Západu“ a vnutil šógunské vládě (bakufu) novou smlouvu (*Smlouva o přátelství a obchodu*), kterou došlo k otevření dalších přístavů americkému obchodu.

Harrisova činnost aktivovala i další ostatní mocnosti a do jednoho roku od podepsání americké *Smlouvy o přátelství a obchodu* stejných obchodních výhod dosáhl i Rusko, Nizozemí a Velká Británie. V létě roku 1858 nastalé situace využila i Paříž a vyslala do Japonska svého zmocněnce, Jeana-Baptistu Louise, barona Grose, kterému se v říjnu podařilo vyjednat pro Francii smlouvu totožnou s tou, která byla uzavřena i s ostatními zmíněnými velmocemi. V září následujícího roku připlul do Japonska první konzul francouzského

císařství – Gustav Duchesne, kníže de Bellecourt, který měl dohlížet na implementaci podepsané smlouvy, snažit se o rozšíření misionářské činnosti a pokusit se o vyjednání lepších obchodních podmínek.

Studie je věnována období let 1854–1863, v jejichž rámci si autor stanovil několik dílčích cílů. Prvním je analýza okolností a událostí vedoucích k uzavření první francouzsko-japonské obchodní dohody v roce 1858 a důvodů, které Francii vedly k angažmá v Japonsku. Jádrem studie je zaměření na misi barona Grose a proces uzavření obchodní smlouvy s Japonskem. Závěrečná část sleduje působnost prvního francouzského konzula v Japonsku Bellecourta a jeho postup v případě složité implementace obchodních smluv a postoj k rostoucí intenzitě xenofobně orientovaných útoků ze strany Japonců vůči Evropanům. V konečném výsledku se studie zaměřuje na důvody, pro které se Bellecourt rozhodl podpořit britský útok vůči knížectví Čóšú a pro nějž byl následně odvolán z funkce. Rozchod Bellecourtova jednání s oficiálními instrukcemi z Paříže pak otevírá prostor pro hlubší pochopení francouzských politických zájmů v Japonsku a k analýze přístupu francouzské metropole vůči Zemi vycházejícího slunce a jednotlivých zahraničněpolitických aspektů, na kterých stálo formování francouzské politiky vůči Japonsku. Autor si tak za hlavní cíl vytyčil zmapovat roli a míru důležitosti Japonska v hodnotovém spektru francouzských zahraničních zájmů.

Studie vychází z odborné literatury sepsané v českém, anglickém a francouzském jazyce týkající se francouzské zahraniční politiky ve sledovaném období¹ s přesahem do rámce vztahů mezi Velkou Británií a Francií.² Čerpá i z literatury věnující se politice evropských mocností na Dálném východě³ a samotné francouzské role.⁴ Pro sepsání studie pak klíčovou roli sehrály vydané a nevydané prameny ve francouzském jazyce. Pro pochopení Grosovy mise do Japonska sehrál zásadní roli vydaný pramen *Le premier traité de la France avec le Japon* editovaný Henrim Cordierem obsahující baronovu korespondenci

¹ YON, Jean-Claude: *Le second empire. Politique, société, culture*. Paris 2022; MICHELET, Maxime: *Napoléon III., la France et nous*. Paris 2023.

² GILLIN, Edward: *Entente Imperial. British and French Power in the Age of Empire*. Gloucestershire 2022.

³ JANSEN, Marius (ed.): *Cambridge History of Japan. Volume 5, The Nineteenth Century*. Cambridge 1989.

⁴ BEILLEVAIRE, Patrick: *Présences françaises à Okinawa. De Forcade (1844–1846) à Haguenaier (1930)*. Ebisu 49, 2013, s. 133–164; FLETCHER, Robert: *Returning Kindness Received? Missionaries, Empire and the Royal Navy in Okinawa 1846–1857*. The English Historical Review 125, 2010, č. 514, s. 599–641; LEHMANN, Jean-Pierre: *French Catholic Missionaries in Japan in the Bakumatsu and Early Meiji Periods*. Modern Asian Studies 13, 1979, č. 3, s. 377–400; MEDZINI, Meron: *French Policy in Japan During the Closing Years of the Tokugawa Regime*. Cambridge 1971.

s francouzským ministrem zahraničí Drouyn de Lhuyssem. Pro Bellecourtovu činnost jsou pak klíčové archivní materiály uložené ve francouzském ministerstvu zahraničních věcí v La Courneuve (*Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères – Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve*), jmenovitě fond 59 *Correspondance politique Japon 1*. Zmíněné problematice doposud v odborné literatuře nebylo věnováno příliš prostoru. Počátky francouzské politiky v Japonsku se ve své knize ze 70. let 20. století věnoval izraelský historik Meron Medzini, který však neměl plnohodnotný přístup k francouzským diplomatickým notám.⁵ Dalším pokusem o zmapování francouzské aktivity v Japonsku na přelomu 50. a 60. let byla kapitola v knize Richarda Simse *French Policy Towards the Bakufu and Meiji Japan 1854–95*, která však kvůli příliš rozsáhlému vymezení časového úseku nezacházela v případě mise barona Grose do detailů. Cílem studie je tak čtenáři poskytnout ucelený text věnovaný dané problematice.

Autor se rozhodl pro přepis japonských jmen zvolit jejich českou transkripci z angličtiny a francouzštiny, například Tokugawa Ieyasu – Tokugawa Iejasu. Tradičně je tak po japonském vzoru v české transkripci jako první užíváno jméno rodové a poté jméno osobní.

Tento text vznikl v rámci Studentského grantového systému Vybrané problémy z moderních dějin III (SGS-2023-026).

Francie a otevření Japonska

Francie byla vedle Velké Británie, Spojených států amerických, Ruska a Nizozemska jednou z hlavních světových mocností, které v první polovině 19. století projevovaly zájem o uzavření Japonsko. To bylo od okolního světa izolováno téměř po čtvrt tisíciletí,⁶ ale od přelomu 18. a 19. století se zvyšovaly pokusy o otevření jeho přístavů. První pokusy o navázání kontaktů s Japonskem lze zaznamenat u ruského impéria, které v 80. letech 18. století postupovalo v objevování Sibíře, odkud svou oblast zájmu postupně rozšiřovalo až k Sachalinu a na Kurilské ostrovy. Od druhého desetiletí 19. století pak začaly

⁵ SIMS, Richard: *French Policy Towards the Bakufu and Meiji Japan 1854–1895*. Richmond 1998, s. 2.

⁶ První zákony o izolaci Japonska byly postupně schvalovány ve 30. letech 17. století, čímž Japonsko vstoupilo do období naprosté izolace (politika sakoku), během které nebylo umožněno Japonsko opouštět, či do něj vstupovat. Jediným možným bodem zahraniční interakce byl uměle vytvořený ostrov Dedžima. KODET, Roman: *Příběh samurajů. Život a svět válečníků starého Japonska*. Praha 2018, s. 244.

na intenzitě nabývat i kontakty s Velkou Británií.⁷ Podstatný úspěch zaznamenala však až mise komodora Matthew Perryho v roce 1853, jež vyústila 31. března 1854 podepsáním Kanagawské dohody, kterou došlo k etablování oficiálních vztahů mezi Spojenými státy americkými a Japonskem.⁸ Japonské přístavy Hakodate a Šimoda byly otevřeny zahraničnímu obchodu a tím i pronikání zahraničního vlivu. Do roku 1855 byla obdobná dohoda podepsána i s Velkou Británií, Ruskem a Nizozemskem. Francie za ostatními státy v tomto ohledu zaostávala. V první řadě na Dálném východě neměla tak hmatatelné zájmy jako ostatní mocnosti. Současně svou pozornost od dob napoleonských válek soustředila spíše na vlastní vnitropolitickou situaci, která dlouhodobě zůstávala nestabilní. Před rokem 1853 byla francouzská aktivita směrem k Japonsku omezena pouze na činnost Společnosti pro zahraniční misie, která se dlouhodobě snažila přijít s plánem, jenž by jí umožnil rozšíření misionářské působnosti na japonské ostrovy.⁹

Až za císaře Napoleona III. (1852–1870) došlo k určité změně na mezinárodní scéně, a to i směrem k Dálnému východu, kde Francie začala vyvíjet zcela novou aktivitu. Rozšíření spektra francouzských zájmů však nebylo motivováno přímým požadavkem na navázání vztahů s Japonskem, nýbrž spíše jen analogicky zapadalo do mozaiky Napoleonovy nové zahraniční politiky, která se v 50. letech 19. století opírala o snahu sblížit se a spolupracovat s Velkou Británií.¹⁰ V dubnu 1854, necelý měsíc po podepsání Kanagawské smlouvy, se Francie a Velká Británie shodly na nutnosti spolupráce ohledně Japonska.¹¹ Mělo dojít ke koordinaci kroků a vzájemné kooperaci mezi britským superintendentem v Číně Jamesem Stirlingem a jeho francouzským protějškem Alphonsem de Bourboulonem. Oba zástupci evropských mocností měli

⁷ LABUS, David: *Jokoi Šónan. Tři otázky správy země. Japonsko poloviny 19. století očima intelektuála*. Praha 2020, s. 77–84.

⁸ Japonský historik Kató Júzó se přiklání k tvrzení, že smlouva byla podepsána jako první s Američany z toho důvodu, že na rozdíl od ostatních evropských velmocí se jejich předešlá interakce s Japonskem (1846, 1849) obešla bez použití síly a byla vedena v přátelském duchu. Američané neodstřelovali japonské přístavy a vždy se dokázali s úředníky Země vycházejícího slunce dohodnout. KATÓ, Júzó: *The Opening of Japan and the Meiji Restoration*. In: NISH, Ian – KIBATA, Yoichi (eds.): *The History of Anglo-Japanese Relations*. Volume 1, *The Political-Diplomatic Dimension 1600–1930*. New York 2000, s. 60–61.

⁹ K problematice činnosti Společnosti pro zahraniční misie viz BEILLEVAIRE, P.: *Présences*, s. 135–150. Pro Cécillovu činnost viz MEDZINI, M.: *French Policy*, s. 5–7. K problematice a významu souostroví Rjúkjú viz FLETCHER, R.: *Returning Kindness*, s. 599–641.

¹⁰ YON, J.: *Le second empire*, s. 119–139.

¹¹ CORDIER, Henri (ed.): *Le premier traité de la France avec le Japon. Yedo, 9 Octobre 1858*. Leiden 1912, Drouyn de Lhuys Walewskému, 5. ledna 1854, s. 14–15.

k Japonsku přistupovat současně a spolupracovat.¹² V oficiální diplomatické korespondenci dokonce byla zvažována možnost vyslání společné francouzsko-britské flotily,¹³ což mělo vést k urychlení efektu tzv. diplomacie dělových člunů, která se ve vztahu k otevření Japonska ukázala z pohledu Francie jako jediná možnost.¹⁴ Hlavním Bourbolonovým cílem se stalo uzavřít tutéž dohodu, kterou Japonci podepsali se Spojenými státy americkými. Důraz byl kladen na otevření přístavů, právo exteritoriální jurisdikce, šíření křesťanské víry a spolupráci s Velkou Británií.¹⁵

Na přelomu května a června 1854 se však na Dálný východ dostala zpráva o vypuknutí Krymské války, což vedlo k přehodnocení priorit. Japonsko ustoupilo do pozadí. Novým cílem britské a francouzské politiky se stala kontrola ruských plavidel a omezení petrohradského vlivu v čínských a japonských mořích.¹⁶ Britská koruna však i Krymské válce navzdory projevila vlastní iniciativu a bez ohledu na svého francouzského spojence a stanovisko Westminsteru podepsal admirál Stirling v říjnu 1854 dohodu o přátelství s Japonskem.¹⁷ Francie si však podobnou akci dovolit nemohla. Na Dálném východě neměla dostatek námořní síly, již by v kontextu diplomacie dělových člunů mohla využít k vmanévrování Japonců do podepsání obdobné dohody. Bourboulon za této situace oprávněně konstatoval, že dokud nebude francouzská námořní pozice posílena, hrozí, že Francie zůstane upozaděna, popřípadě nebude mít možnost Japonskem navázat vztahy podložené smlouvou, jenž byla podepsána i s ostatními mocnostmi.¹⁸

Bez podpory francouzských politických špiček se o navázání kontaktů pokusil kapitán Tardy de Montravel, který po vzoru admirála Stirlinga doplul v květnu 1855 z vlastní iniciativy k Nagasaki. Poněvadž však nedisponoval oficiálním pověřením z Paříže, nebylo mu podepsání smlouvy umožněno a zemi

¹² Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères – Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve (AMAE), 59 Correspondance politique (59CP), Japon 1, Clarendon Cowleymu, 5. června 1854.

¹³ AMAE, 59 CP, Japon 1, Clarendon Cowleymu, 5. června 1854.

¹⁴ AMAE, 59 CP, Japon 1, Bourbolon Ducosovi, 30. května 1854.

¹⁵ CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, Drouyn de Lhuys Bourboulonovi, 6. března 1854, s. 16–18.

¹⁶ BICKERS, Robert: *The Scramble for China*. Glasgow 2012, s. 134.

¹⁷ AMAE, 59 CP, Japon 1, Walewski Drouyn de Lhuysovi, 10. a 16. února 1855. Šlo o ryze pragmatický krok – Stirlingovým úmyslem nebylo Francii a její zájmy obejít. Spíše chtěl smlouvu s Japonskem podepsat před Rusy a tím nad nimi v právě probíhajícím konfliktu získat převahu. Během jednání s Japonci požadoval, aby se smlouva vztahovala i na Francii coby britského spojence, avšak tento návrh byl ze strany Japonců zamítnut. FOX, Grace: *The Anglo-Japanese Convention of 1854*. Pacific Historical Review 10, 1941, č. 4, s. 416–417.

¹⁸ CORDIER (ed.): *Le premier traité*, s. 21–23, Bourboulon Drouyn de Lhuysovi, 19. května 1854.

musel opustit.¹⁹ V srpnu se o podobný krok u Hakodate pokusil i kontradmírál Guérin, který byl však rovněž neúspěšný, a to z naprosto stejných důvodů. Bez oficiálního pověření z Paříže s ním představitelé bakufu odmítali jednat.²⁰

Mise barona Grose

Francie ustala s jakýmkoliv vyvíjením tlaku na otevření Japonska, které v tomto ohledu ustoupilo do pozadí. Zatímco v roce 1855 Japonsko podepsalo dohodu i s Ruskem a o rok později s Nizozemskem, Francie veškerou svou pozornost omezila pouze na oblast Číny, kde od konce první opiové války dlouhodobě houstla politická atmosféra. Zvyšující se xenofobie, nespokojenost s nerovnými smlouvami a všeobecné napětí mezi Čínou a evropskými mocnostmi pak v konečném důsledku vyústily ve vypuknutí druhé opiové války (1856–1860).²¹ Nový konflikt v Číně však současně vytvořil pro Paříž vhodné klima pro další sbližování s Velkou Británií. Když v říjnu roku 1856 Velká Británie začala s vojenskými operacemi proti Číně, Francie ji v červnu 1857 podpořila a do konfliktu vstoupila po jejím boku.²²

Druhá opiová válka sehrála klíčovou roli i v Japonsku, kde posloužila jako jakýsi impuls pro Townsenda Harrise, prvního amerického konzula, který od roku 1856 sídlil v Šimodě. Harris se na jaře 1858 sešel se šógunem, kterého varoval před osudem Číny a apeloval na něj, aby byla se Spojenými státy americkými podepsána nová dohoda. Z logiky věci konstatoval, že je lepší se na smlouvě dohodnout diplomatickou cestou nežli vojenskou.²³ Dne 29. července 1858 bylo jeho jednání úspěšně završeno podpisem japonsko-americké obchodní dohody (*Smlouva o přátelství a obchodu*), která americkému obchodu otevřela osm přístavů, zbavila Japonsko celní autonomie a umožnila Američanům praktikovat právo exteritoriality.²⁴

¹⁹ CORDIER (ed.): *Le premier traité*, s. 24–29, De Montravail Drouyn de Lhuysovi, 8. července 1855.

²⁰ CORDIER (ed.): *Le premier traité*, s. 31, Guérin Hamelinovi, 7. srpna 1855.

²¹ BICKERS, R.: *The Scramble*, s. 135–138.

²² Britský historik Edward Gillin se přiklání k názoru, že tak Francie učinila čistě za účelem zisku britské přízně. GILLIN, E.: *Entende*, s. 88–91.

²³ BEASLEY, William: *The Foreign Threat and the Opening of the Ports*. In: JANSEN, M. (ed.): *Cambridge history of Japan*, s. 104–108. Stejného názoru je i Meron Medzini. MEDZINI, M.: *French Policy*, s. 13–14. Obecně se však lze setkat s tvrzením, že hlavním francouzským motivem byla odplata za zavražděného misionáře Augusta Chapdelaina. BICKERS, R.: *The Scramble*, s. 145.

²⁴ Postupně měly být otevřeny přístavy v Kanagawě a Nagasaki (od července 1859), následující rok měl být otevřen přístav v Niiagatě, od roku 1863 přístavy v Hjógu (Kobe). Obchod

Nový milník v oficiálních vztazích mezi Spojenými státy americkými a Japonskem vedl podobně jako Kanagawská smlouva k zmobilizování ostatních velmocí, které začaly projevovat zájem o dohodu stejného charakteru. Instrukce k zajištění výhod totožných s americkými obdržel Bowringův nástupce, James Bruce, lord Elgin, ale i jeho francouzský protějšek Jean- Baptiste Louis, baron Gros. Opět byl kladen zřetel na společný postup.²⁵ Quai d'Orsay si již uvědomovalo, že bez demonstrace námořní síly nebude možné do Japonska proniknout a zahájit dialog s představiteli bakufu, a tak ve vztahu k Japonsku přešlo k nové strategii a pověřilo velitele francouzských námořních sil v Číně, admirála Charlese Rigaulta de Genouillyho, k složení flotily, jež by mohla Grosu misi podpořit.²⁶ Byť vzhledem k probíhající opiové válce nemohl de Genouilly poskytnout Grosu vojenské lodě, dal mu k dispozici alespoň malé námořnictvo o síle parníku, avíza a korvety, se kterými Gros 6. září 1858 vyplul do Šimody. Dle admirálova názoru se mělo jednat o dostatečnou námořní sílu, neboť i Grosův britský protějšek, lord Elgin, měl mít k dispozici jen tři, nanejvýš čtyři lodě.²⁷ V tomto ohledu byl podstatný i fakt, že samotná bakufu již byla vlivu cizinců otevřenější, neboť se obávala osudu svého čínského souseda. Japonský vnitropolitický diskurz prošel výraznou změnou a již se nezaobíral otázkou, zdali by požadavky cizinců měly být přijaty či odmítnuty. Diskutována již byla pouze podoba, v jaké budou smlouvy podepsány.²⁸

V září 1858 Gros dorazil do Šimody a začal jednat s představiteli bakufu. Jednání mezi Grosem a představiteli Japonska vedla k narýsování obchodní smlouvy, která pro Francii však byla méně výhodnější než pro ostatní mocnosti. Diskuse byly zkomplikovány rozdílnými cíli obou stran a skutečností, že Japonci připustili existenci pouze takových smluvních podmínek a výhod, které již byly garantovány Velké Británii a Spojeným státům americkým. Gros byl sice podepsáním takové smlouvy pověřen, ale na druhé straně měl také usilovat o prosazení položky nejvyšších výhod, exteritoriální jurisdikce a o svobodnou misionářskou činnost, která by vedla k usazení francouzských křesťanů na japonském území, a to i kdyby měl v tomto ohledu na představitele bakufu „zatlačit“.²⁹ Gros postupoval opatrně, neboť jednání o náboženských

v Edu a Ósace měl být otevřen k 1. lednu 1862. JANSEN, Marius: *The Meiji Restoration*. In: JANSEN, M. (ed.): *Cambridge History of Japan*, s. 314–316.

²⁵ AMAE, 59 CP, Japon 1, Instrukce pro barona Grose, 16. května 1857.

²⁶ CORDIER (ed.): *Le premier traité*, s. 32–33, Gros Rigaultovi de Genouilly, nedatováno.

²⁷ Podstatnou roli v tomto ohledu hrála i plánovaná expedice do Kočínčiny viz CORDIER (ed.): *Le premier traité*, s. 33, Rigault de Genouilly Grosu, 23. července 1858.

²⁸ BEASLEY, William: *The Meiji Restoration*. Stanford 1972, s. 104–108.

²⁹ AMAE, 59 CP, Japon 1, Instrukce pro barona Grose, 16. května 1857.

otázkách bylo ve všech ohledech palčivým tématem. Vycházel ze zpráv nizozemského komisaře pro Japonsko, Donkera Curtiuse, který evropským dvorům projevujícím úmysl o podepsání smlouvy s Japonskem již před cestami na Dálný východ doporučoval, aby se v každém případě vyvarovaly otevření otázky náboženské propagandy a nebraly s sebou na japonskou půdu misionáře.³⁰ Varoval zmocněnce všech dotčených mocností, že Japonci o „křesťanství nechtějí slyšet za žádnou cenu“.³¹

Přesto ze strany bakufu došlo k poměrně překvapivým ústupkům. Pronásledování křesťanů bylo z japonské strany označeno za věc minulosti a baronu Grosovi bylo povoleno vybudovat kostel a oltáře, avšak jen v oblastech, které japonská strana sama vyčlenila jako prostor pro pobyt cizinců. Křesťané současně mohli být pohřbíváni na japonské půdě, ale pouze v rámci již existujícího hřbitova, kde pro ně měla být vyhrazena speciální část.³² Představitelé Japonska dokonce do dohody vložili klauzuli, kterou se přihlásili k rozchodu s praktikami z období Edo, kterými by mohlo dojít k poškození praktikování křesťanské víry.³³

V konečném výsledku největší míra komplikací a nespokojenosti panovala ve věci obchodních záležitostí. Během jednání šlo ze strany Japonska upozorovat vliv, který na utváření postoje směrem k cizincům měly události v Číně, neboť jedna z prvních věcí, ke které se Francouzi museli zavázat, byl zákaz dovozu opia. Baron Gros představitelům bakufu v tomto ohledu vyšel vstříc a uklidňoval je o skutečnosti, že přítomnost Francouzů v Japonsku je ryze přátelská a jejich cílem je prostě podepsání dohody, která byla uzavřena i s ostatními světovými velmocemi.³⁴ Tento fakt se promítl i do následujících diskusí, během kterých představitelé Francie došli k poznání, že obchodní podmínky, které byly garantovány Spojeným státům americkým a Velké Británií, však pro Francii měly téměř nulový význam. Hlavní komoditou, o jejíž

³⁰ AMAE, 59 CP, Japon 1, Baron d'André Walewskému, 8. března 1858.

³¹ AMAE, 59 CP, Japon 1, Baron d'André Walewskému, 5. ledna 1858.

³² CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 57, záznam z třetího jednání o francouzsko-japonské dohodě (zapsáno markýzem de Mogesem), 29. září 1858.

³³ CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 246–247, záznam z třetího jednání o francouzsko-japonské dohodě (zapsáno markýzem de Mogesem), 29. září 1858. Klauzule byla přijata v reakci na požadavek barona Grose, aby byl zrušen obřadní rituál, podle kterého museli Japonci pravidelně rituálně pošlapat křesťanský kříž. Šlo o pozůstatek protikřesťanské politiky z období Edo, kterým se měli odhalit příslušníci ilegální křesťanské obce. V době jednání o francouzsko-japonské dohodě se jednalo již o prostý zvyk bez legislativního uchopení. Pro víc detailů k protikřesťanským praktikám viz KODET, R.: *Příběh*, s. 246–247.

³⁴ CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 52, záznam z prvního jednání o francouzsko-japonské dohodě (zapsáno markýzem de Mogesem), 27. září 1858.

prodej francouzská strana projevovala největší zájem, bylo víno, které nicméně pro představitele Washingtonu a Londýna nehrálo podstatnou roli. Townsend Harris souhlasil, aby byly v americko-japonské smlouvě alkoholové nápoje zařazeny do kategorie s 35% clem, přičemž lord Elgin neměl potřebu tuto klasifikaci při podpisu britsko-japonské verze měnit. Gros s výší cla nesouhlasil, avšak japonská protistrana neústupně apelovala na fakt, že dohoda s Francií musí být totožná s dohodami ostatními. Grosovi nezbylo než s jejich návrhem souhlasit.³⁵

Po vzoru Američanů a Britů byl Francouzům taktéž zaručen volný pohyb ve stejných městech jako ostatním cizincům; obdrželi povolení k pobytu ve městech Edo a Ósaka, kde se však mohli pohybovat jen za obchodními účely.³⁶ Francii bylo mimo jiné umožněno dovážet do Japonska komodity typické pro svou zemi, tj. víno, likéry, pálenky, parfémy a šperky, avšak každá z těchto položek byla zatížena 35% clem. Mezi další atraktivní komodity, o které se francouzský obchod opíral byly přepychové produkty francouzské metropole jako parfémy, hračky, zrcadla a šperky. Avšak i v tomto případě narážel francouzský obchod na jeden zásadní faktor. A to sice na téměř nulovou poptávku ze strany japonského obyvatelstva. Úspěchu Francie nedoznala ani se svou poslední prestižní položkou a to hedvábím, pro jehož import byl japonský trh až příliš konkurence schopný. Francouzsko-japonskou smlouvu o přátelství a obchodu tak ve výsledku lze označit za kompromis, který naplnil jeden jediný cíl francouzské zahraniční politiky, a to sice zachování politické prestiže. Paříž již déle nezůstávala upozaděna a vstoupila do velmocenské politiky v Japonsku. Obchodní význam smlouvy byl však v porovnání s důležitostí smluv pro ostatní světové mocnosti zanedbatelný.³⁷

Problematika implementace nerovných smluv

V září 1859 do Japonska připlul první generální konzul jmenovaný pařížským dvorem, Gustav Duchesne, kníže de Bellecourt. Quai d'Orsay jej pověřilo

³⁵ CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 35, Gros Walewskému, 6. října 1858. Byť se clo pokoušel snížit na 20%. Oháněl se skutečností, že Elginovi se taktéž podařilo snížit clo na výrobky z vlny a bavlny na 5 %. Gros japonský přístup považoval za diskriminační a argumentoval tím, že Američané, Britové a Rusové na vysoká cla přistoupili, protože kvalitní vína dělat neumějí. Zápis ze čtvrtého jednání o francouzsko-japonské dohodě (zapsáno markýzem de Mogesem), 1. října 1858. K americkým clům viz BEASLEY, W.: *The Foreign Threat*, s. 279–281.

³⁶ CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 54, zápis z druhého jednání o francouzsko-japonské dohodě (zapsáno markýzem de Mogesem), 27. září 1858.

³⁷ MEDZINI, M: *French Policy*, s. 17–21.

jediným cílem. Předat Japoncům ratifikovanou dohodu o obchodu a přátelství, dohlížet na její naplňování a pokusit se o zlepšení celních podmínek.³⁸ Zajímavým faktem je, že měl přesto zůstat, pokud možno, v pozadí. Jeho role neměla být vyložena „aktivní“, ale spíše jen „observatorní“. Měl sledovat vývoj situace a vstupovat do něj pouze v momentech, ze kterých by pro Francii mohly vzejít určité výhody. Samostatnou iniciativu měl vyvíjet minimálně, popřípadě jen za spolupráce s lordem Elginem.³⁹

Bellecourtova činnost však byla doprovázena mnoha nepříjemnostmi. Podobně jako ostatní evropští politici se v japonském systému příliš neorientoval; dokázal pochopit, že se jedná jen o „nějaký mechanismus kvazi-feudálního systému“,⁴⁰ avšak v jeho diplomatických zprávách se lze standardně setkat s používáním výrazu princ namísto daimjó (japonský výraz pro knížete), popřípadě s označením „dočasný císař“ pro šóguna.⁴¹ Běžné bylo i označování japonských úředníků za mandaríny, popřípadě přímo za „japonské mandaríny“. Bellecourtovu misi doprovázely primárně obavy z řádného přijetí mezi Japonci. Domníval se, že titul konzula není pro zahájení politické kariéry v Japonsku dostatečný. Zatímco Harris byl ministrem a Alcock zmocněncem, on byl prostým „generálním konzulem“ a Paříž několikrát žádal o povýšení do postu ministra.⁴² Dokonce za tímto účelem požadoval vyslání dalších francouzských lodí k japonským břehům, které by jeho působení dodaly na váze. Kvůli probíhající válce v Číně to však nebylo možné.⁴³

Bellecourt, s naprosto minimální podporou z Paříže, se prakticky ocitl v závěsu politiky lorda Elgina a byl závislý na činnosti poddaných Jejího Veličenstva, královny Viktorie. K Bellecourtové nevýhodě se navíc vztahy mezi Brity a Japonci začaly v 60. letech komplikovat zůstávající se situací na japonské domácí půdě a zcela logickým růstem xenofobie.⁴⁴ V průběhu 50. let vykrytalizovala z xenofobních tendencí skupina šiši, která odmítala cizince

³⁸ AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 1. srpna 1859.

³⁹ AMAE, 59 CP, Japon 1, Walewský Bellecourtovi, 8. června 1859.

⁴⁰ AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 14. května 1859.

⁴¹ Samotný císařský dvůr Bellecourt označoval za „dvůr duchovního císaře“. AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 15. září 1859.

⁴² AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 11. srpna 1859. S podobnými chybami se lze setkat už u Grose, který taktéž považoval šóguna za císaře viz CORDIER, H. (ed.): *Le premier traité*, s. 35–40, Gros Walewskému, 6. října 1858.

⁴³ AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 10. září 1859.

⁴⁴ AMAE, 59 CP, Japon 1, Bellecourt Walewskému, 11. srpna 1859.

⁴⁵ KODET, R.: *Příběh*, s. 250–252. K růstu opozice vůči šógunovi viz BEASLEY, W.: *The Meiji Restoration*, s. 41–74.

a šógunovu politiku a věřila, že jediným možným prostředkem k vyvedení Japonska z všestranné krize jsou ozbrojené útoky, které cílily jak na představitele zahraničních států, tak i na samotné příslušníky bakufu.⁴⁶

K vyostření situace došlo v důsledku událostí z let 1862 a 1863, kdy došlo ke dvěma útokům na britskou legaci a k vraždě britského obchodníka Charlese Richardsona.⁴⁷ Británie reagovala trestnou expedicí proti knížectví Sacuma, ze kterého útočníci pocházeli.⁴⁸ Mezitím se základna radikálních šiši přesunula do knížectví Čošú, jehož pobřežní pevnosti v červnu 1863 zahájily palbu na americké, nizozemské a francouzské lodě poblíž Šimonoseki.⁴⁹ Reakce Londýna přišla okamžitě – Británie začala zvažovat vyslání další trestné expedice.⁵⁰ Bellecourt se ocitl v komplikované situaci, neboť si nebyl jist, do jaké míry má se svými britskými protějšky spolupracovat, aniž by došlo k narušení jeho „observatorního“ postavení. Vzhledem k prodlevě v diplomatické korespondenci mezi Paříží a Japonskem, která činila tři měsíce, nemohl čekat ani na vyjádření z Paříže. Když nakonec Británie v dubnu roku 1863 rozhodla o potrestání Čošú vojenskou expedicí, Bellecourt ji podpořil. Britské akce proti knížectví byly podpořeny ozbrojenými útoky admirála Jaurése. Přijatý postup byl však v rozporu s oficiální politikou Paříže. Ministr zahraničí, Drouyn de Lhuys, Bellecourta instruoval k zachování neutrality a k nevstupování do konfliktu. Oběti a následky francouzského zapojení by ani zdaleka nevyvážily výsledky, a tak Bellecourta instruoval, aby postoj k Japoncům zůstal pouze na diplomatické úrovni. Vzhledem k prodlevě v doručování korespondence však jeho instrukce dorazily příliš pozdě. V době, kdy se Bellecourtovi dostaly do rukou, již bylo Čošú vojensky zpacifikováno. Francie se tak ve vztahu k Zemi vycházejícího slunce ocitla v diplomatické krizi. Jaurésova akce byla na domácí půdě chápána jako hrubé porušení instrukcí a Quai d'Orsay admirála instruovalo k návratu do Číny. Samotný Bellecourt byl v říjnu 1863 odvolán.⁵¹

⁴⁶ GORDON, Andrew: *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York 2003, s. 52–56.

⁴⁷ BEASLEY, W.: *The Foreign Threat*, s. 288.

⁴⁸ KATÓ, J.: *The Opening*, s. 77–78.

⁴⁹ BEASLEY, W.: *The Meiji Restoration*, s. 194–196.

⁵⁰ KODET, R.: *Příběh*, s. 253.

⁵¹ MEDZINI, M.: *French Policy*, s. 41–49.

Závěr

Formování rané francouzské politiky v Japonsku (1858–1863) lze označit za komplikovanou periodu budování vzájemných vztahů mezi zmíněnými zeměmi. Francie o Japonsko nejevila tak hmatatelný zájem jako ostatní světové velmoci, přistupovala k němu spíše pasivně a veškeré akce, které v tomto směru přijala, byly víceméně vedlejším výsledkem zahraničního politického kurzu, který byl pevně držen v rukou císaře Napoleona III. a jenž se opíral o spolupráci s Velkou Británií. Francouzská role byla spíše „observatorní“ a vedlejší. Nacházela se v závěsu britské politiky, přičemž lze konstatovat, že takové postavení pak jen logicky zapadalo do mozaiky pasivního vývoje francouzského přístupu k Japonsku v první polovině 19. století. Už samotná francouzská role v procesu otevření Japonska nebyla natolik významná jako role Spojených států amerických a Velké Británie. Francie sice o Zemi vycházejícího slunce projevovala zájem i před rokem 1854, ale v porovnání s ostatními mocnostmi směrem k otevření Japonska nevyvíjela příliš velké úsilí. Její přístup k Japonsku byl omezen jen na misionářskou činnost na ostrovech Rjúkjú.

Francouzský nezájem o mimoevropské oblasti byl primárně důsledkem nestabilní politické situace na domácí půdě. Ke změně přístupu došlo až za Druhého císařství, za kterého Francie začala konsolidovat svou moc a přehodnotila svůj postoj k neevropským oblastem. Ambice císaře Napoleona III. se staly hnacím motorem zahraniční politiky, což se ve vztahu k evropským mocnostem začalo projevovat především sblížováním s Velkou Británií. Při bližším zkoumání lze dojít k závěru, že tento přístup ovlivnil i formování francouzské politiky vůči Japonsku v 50. letech. V letech 1853–1854, tedy v období od mise komodora Perryho do podepsání Kanagawské smlouvy, měli představitelé francouzské koruny za každou cenu jednat jen v souladu se svými britskými protějšky a byť jim bylo povoleno s Japonskem jednat z vlastní iniciativy (viz činnost Aphonse Bourboulona), kvůli nedostatku námořní síly v oblasti Dálného východu k vlastní akci nikdy nedošlo. Nedostatek adekvátní námořní síly byl určujícím faktem i v roce 1855, kdy se o uzavření smlouvy s Japonskem pokusili admirálové Tardy de Montravel a Guérin. O tom, že spolupráce s Velkou Británií měla pro Paříž větší význam než prolomení japonské izolace, svědčí i fakt, že ani jeden ze zmíněných admirálů se nesetkal s podporou ze strany francouzského ministerstva zahraničních věcí.

K podepsání dohody došlo až v roce 1858 vlivem několika příznivých zahraničních okolností. Japonsko, obávaje se čínského osudu, otevřelo svou půdu pronikání cizinců, přičemž Francie byla ve výsledku jen dalším státem v pořadí, který nastalé situace využil k podepsání obchodní dohody. Podepsání

obchodní dohody s Japonskem však nebylo ze strany Francie komplexně zamýšleným politickým krokem, ale šlo pouze o otázku prestiže. Z diplomatické korespondence mezi francouzským ministerstvem zahraničí a francouzskými zmocněnci v Japonsku lze nabýt dojmu, že hlavním cílem francouzské politiky bylo podepsat obchodní dohodu jen z toho důvodu, aby za ostatními velmocemi nebyla upozaděna. Daný fakt podporuje několik skutečností. V první řadě je jasné viditelné, že Quai d'Orsay nejevilo o Japonsko vážný zájem a svým zmocněncům tak odmítalo poskytovat jakoukoliv větší podporu. Silné flotily se nedočkali Bourboulon, ale ani Gros, který byl navíc nucen během jednání o obchodní dohodě často ustupovat japonské straně. O určité lhostejnosti vypovídá i obsah instrukcí, které francouzští zmocněnci z metropole v průběhu let 1854–1863 obdrželi. Bourboulon se po neúspěšných pokusech z roku 1855 již neměl pokoušet o žádnou další akci a kníže de Bellecourt si po příjezdu do Japonska v roce 1859 měl prakticky zachovat jen observatorní roli a do vnitropolitických záležitostí měl stupovat co nejméně.

Ve výsledku lze přijmout tvrzení, že Japonsko pro Francii hrálo marginální roli, neboť jejím primárním zájmem na Dálném východě zůstávala Čína. Francie nesledovala žádnou hlubší politickou linii a zdržela se veškerého nezbytného angažmá. Uzavřená obchodní dohoda nebyla pro Francii z hlediska výše cel zas natolik výhodná a byť byl první francouzský konzul pro Japonsko Bellecourt pověřen zlepšením obchodních podmínek, jednalo se prakticky o iluzorní cíl vycházející z naivní představy ministerstva zahraničních věcí, že dané věci bude možno dosáhnout bez vyvíjení politické činnosti. Quai d'Orsay se ústy svého ministra, hraběte Walewského, snažilo očividně zachovat zdání zdvořilého zájmu o Japonsko a instruovalo Bellecourta k ochraně francouzských zájmů, dohlížení na implementaci smluv a zlepšení smluvních podmínek, avšak nevyvíjelo v tomto směru naprosto žádnou podporu.

Neaktivní přístup, observatorní role a opatrné vstupování do japonských vnitropolitických záležitostí definovalo francouzský přístup po celé období let 1858–1863. Skutečnost, že si Paříž nepřála být hlouběji zatáhnuta do dění v Japonsku, lze potvrdit i událostmi z roku 1863, které předznamenaly konec Bellecourtova působení. Když francouzský konzul sledoval tradiční linii francouzské zahraniční politiky a podpořil svůj britský protějšek, plukovníka Nealea, útokem na pozici knížectví Čošú, byl odvolán a nahrazen Leonem Rochesem. S odchodem Bellecourta skončil doposud tradiční pasivní přístup k Zemi vycházejícího slunce a začala nová politická etapa, která se pod Rochesovým vedením změnila směrem k otevřené podpoře bakufu, kterou pak lze označit za definitivní konec britsko-francouzské spolupráce v Zemi vycházejícího slunce.

Abstract

The paper aims to shed light on the circumstances that led to the signing of the first Franco- Japanese trade treaty in 1858. Because of the growing interest of the great powers in Japan in the second half of the 19th century, the study also follows the development of the French approach to the Japanese Islands and briefly addresses also the implementation of trade agreements and the growth of xenophobic tendencies in Japan. The core of the work is focused on the analysis of French interests in Japan and the effort to include them in the value spectrum of French foreign policy.

Keywords: France; Japan; 19th century; baron Gros; bakumatsu

Klíčová slova: Francie; Japonsko; 19. století; baron Gros; bakumatsu

Mgr. Aleš Kotva is a PhD candidate of the doctoral program “Modern History” at the Department of Historical Sciences of the Faculty of Arts of UWB. In his research, he focuses on the interests of the European powers in the Far East, namely the relations between France and Japan. In 2021, he defended his diploma thesis on “The Creation of the Anglo-Japanese Alliance”.

Katedra historických věd
Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni
Sedláčkova 38, 301 00 Plzeň
e-mail: alespot@ff.zcu.cz